

Η ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΑ ΣΤΗ ΛΕΣΒΟ

ΝΕΕΣ ΘΕΣΕΙΣ

ΚΑΙ ΤΑ ΜΕΧΡΙ ΣΗΜΕΡΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ

Μάκης Αξιώτης
Ιατρός

Στο Αιγαίο οι ρότες των караβιών αφήνουν τα χνάρια τους εδώς και χιλιάδες χρόνια. Χνάρια τόσο πυκνά, που θα μπορούσαν να πλέξουν δίχτυ με πιασμένες σ' αυτό τις κορφές της καταποντισμένης Αιγιίδας, τα νησιά του. Μια "κορφή" και η Λέσβος, δέχεται τον σπόρο, βλαστάνει και καρποφορεί στο δέντρο του πολιτισμού, δίπλα στ' ακροδάχτυλα της Μικρασίας. Αρχέγονες καταβολές ηφαιστειών η γη της, φιλοξενεί τον άνθρωπο απ' τα βάθη των χλιετιών.

Μέχρι σήμερα, την "Νεολιθική Εποχή" αντιπροσωπεύουν "επίσημα" δύο θέσεις. Το Σπήλαιο του Αγίου Βαρθολομαίου¹, στο οποίο πραγματοποιήσε τελευταία ανασκαφές ο Γιάννης Τζεδάκις, και η τοποθεσία "Χαλακίες", στην παραλία του κόλπου Καλλονής, όπου, σύμφωνα με τους αρχαιολόγους, βρέθηκαν όστρακα αγγείων παρόμοια με αυτά από το σπήλαιο "Άγιο Γάλα" της Χίου².

Σίγουρα δεν είναι γνωστά πόσες από τις νέες θέσεις που έχουν εντοπιστεί προχωρούν και πέρα από την πρώιμη Χαλκοκρατία, αφού δεν έχει γίνει σε καμία από αυτές συστηματική ανασκαφή. Είναι γνωστός ο πολιτισμός που αναπτύχθηκε σε τούτη τη γωνιά του ΒΑ Αιγαίου κατά την πρώιμη Χαλκοκρατία, και που, γύρω στα 2000 π.Χ. περίπου, δέχθηκε τις "δραματικές επιπτώσεις" της "εισβολής" φύλων, ίσως των Ινδοευρωπαϊών (λέξη για την οποία έχει χυθεί άφθονο μελάνι), αφού η εγκατάλειψη αφορά τα γνωστά "κέντρα" των νησιών και θέσεις στη Θράκη και τη Μικρασία (με κύρια το Beçesultan). Τα "ευρήματα" αυτού του "πολιτισμού" εξαπλώνονται από τη Θράκη ως τη Σάμο και από την Μικρασία ως τη Σκύρο.

Μεγαλύτερο "αστικό κέντρο" η Πολιόχνη, στη Λήμνο, που αρχίζει ως ένας μικρός οικισμός με ωσειδείς καλύβες στο μεταίχμιο της 4ης προς την 3η π.χ. χλιετία και καταλήγει σε μια οχυρωμένη πόλη με δρόμους, μεγαροειδή σπίτια, πηγάδια, "Βουλευτήρια". Στο ίδιο νησί ανασκαπώνται άλλες θέσεις στη Μύριανα και στο Κουκνησί, ενώ έχουν επισμανθεί οικισμοί στο

Βριάκαστρο, στην Τροχαλία, στους Αγκαριώνες, στον Αλεξόπυργο, στον Προγόμυλο, στο μικρό Καστέλλι, στις Καθαρές, στην Κώμη, στην Ηφαιστεία και στην Αξιά³.

Απέναντι, στην Τρωάδα, εκτός από τις πολλές μικρές θέσεις (Κουμ τεπέ κ.ά.), εμφανίζονται, στα 3000 π.Χ., η οχυρωμένη Τροία Ι⁴.

Στη Χίο, έχουμε από την 4η χλιετία το Εμποριό Χ. Άλλες θέσεις είναι το σπήλαιο στο Άγιο Γάλα (τρία επίπεδα), στους Ολύμπους, στο Πυργί, στην Καλαμωτή, στη Λαγκαδά, ΝΑ της Βολισσού και στον Ναγό⁵.

Στη Σμύρνη έχουμε μια θέση στο Μπαράκλι. Το νοτιότερο σημείο εξάπλωσης είναι η Σάμος με το Τηγάι (και νεολιθικά) και το Ηραίο⁶. Βόρεια έχουμε θέσεις στην Ίμβρο⁷, στην Τένεδο, στη Σαμοθράκη (Μικρό Βουνί)⁸, στη Θάσο, στη Θράκη⁹, και τέλος, δυτικά, στο Παλαμάρι της Σκύρου¹⁰.

Ένας πολιτισμός με ιδιομορφίες. Δεν έχει βρεθεί ακόμα κανένα νεκροταφείο (μόνο παιδικές ταφές στα δάπεδα των σπιτιών της Πολιόχνης¹¹). Τα αγγεία, με πληθώρα σχημάτων και πλαστικές "επινοήσεις", ακολουθούν τη μονόχρωμη "γυαλιστερή" τεχνική, ενώ όλη τους η "διακόσμηση" περιορίζεται στις πλαστικές αύλακες και στις εγχαραξίες που αλληλοτέμνονται, δίνοντας διάφορα γεωμετρικά μοτίβα (ψαροκόκαλο κ.ά.). Λιτή και αισθητικά απέρριπτη η τεχνική που γεμίζει τις αύλακες με λευκό (ή ζωγραφίζει τις γραμμές) επάνω στο γυαλιστερό, σκούρο φόντο. Υπάρχουν πέτρινα (βιολόσχημα) και άεχα πηλίνα ειδώλια, στα σπίτια -περιέρ-

2. Μάρκυνα.

3. Κούκλα.

1. Ακρωτήρι "Πόχη".

10. Ακρόσι.

9. Πλακούρες.

4. Αγιοασός.

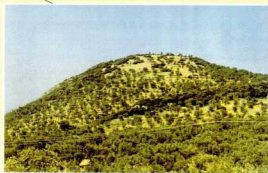
5. Κούφια.

6. Αι-Λιας, Αγίας Παρασκευής.

8. Βράχος του διαβόλου.

7. Σαλιακάς.

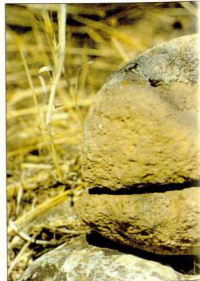
1α. "Πλάτη Μιατεγγών".

2α. "Κουκλά".

1β. Σάλιακας".

2β. "Σάλιακας".

1. Ολκίσκοι θυρών από τις θέσεις:
α. "Πλάτη Μιατεγγών" και
β. Σάλιακας".

γωγός απουσιάζουν από την Πολιόχνη – μας δίνει το "δέπας αμφικύπελλον" του Ομήρου – απουσιάζει από τη Θερμη-, χρυσά κοσμήματα στην Τροία II και στην Πολιόχνη (κιτρίνη), ενώ από τη Λέσβο και τη Λήμνο απουσιάζουν τα εργαλεία από οψιδιανό. Βλέπεις τα μεγάλα λατομεία πυριτόλιθου της Λέσβου πρωτοστατούν στην κατασκευή των λεπίδων. Στο Εμποριό υπάρχει εργαστήρι οψιδιανού.

Κάπου εκεί λοιπόν βρίσκεται και η Λέσβος. Το "αστικό της κέντρο" έχει ανασκαφεί από την αρχαιολόγο Lamb στη Θερμή. Πέντε φάσεις στην Πρώιμη (ίσως και Μέση) Χαλκοκρατία, μετά από αναχρονολόγηση, από το 3200 π.Χ., και δύο φάσεις στην Ύστερη Χαλκοκρατία, από το 1600-1200 π.Χ.¹².

Ίσως ένα άλλο μεγάλο κέντρο, που το τρώει η θάλασσα μέρα με τη μέρα, υπήρχε στα ανατολικά παράλια του κόλπου της Καλλονής, στη θέση Κουρτήρ¹³. Γνωστή και η παραλιακή θέση, νοτιότερα από το Κουρτήρ, στις Χαλακίες (όπου υπάρχουν και νεολιθικά ευρήματα).

Όμως στο νησί φαίνεται πως η "διασπορά" των κατοίκων έξω από αυτά τα "κέντρα" είναι μεγάλη. Συστάδες σπιτιών, αγροτο-κτηνοτροφικού χαρακτήρα, ίσως γύρω από κάποια μητριαρχική κληρονομία μιας διευρυμένης οικογένειας (Γένους)¹⁴, υπάρχουν στις κορυφές επιλεγμένων υψωμάτων, τα οποία προσφέρουν κάποια φυσική οχύρωση, που ενισχύεται πολλές φορές με απλούς τοίχους ξερολιθιάς¹⁵. Γύρω υπάρχουν επίπεδες εκτάσεις για καλλιέργεια και η ανεύρεση μυλο-

2β. "Τάεφος".

25. "Άμμοστός".

2. Τριπήρες και μαλάκιοι

από τις θέσεις:

α. "Κουκιά",

β. "Τάεφος",

γ. "Σόλοκος",

δ. "Άμμοστός".

λίθων και τριπήρων διαφόρων τύπων (εικ. 1) σε όλους αυτούς τους οικισμούς αποτελεί τον κανόνα. Επίσης προϋπόθεση αποτελεί η πηγή νερού κοντά στο κάθε ύψωμα. Η ανεύρεση σφονδυλιών μαρτυρεί την κτηνοτροφία, και πολλές φορές έχουμε όστρακα από θαλασσινά στις παρακτίες θέσεις. Οι "ολμίσκοι" (εικ. 2) που γύριζαν οι στροφείς της ξύλινης πόρτας είναι τα μόνα επιφανειακά ευρήματα από τις κατοικίες, ενώ πέτρινες αξίνες από μαύρο βασάλτη (εικ. 3), εμφανίζονται διάσπαρτες σε όλες τις θέσεις. Οι λεπίδες και τα ξέστρα φτιάχνονταν αποκλειστικά από πολύχρωμο πυριτόλιθο, που τα απολεπίσματα του γεμίζουν αυτές τις θέσεις (εικ. 4). Έχουν εντοπισθεί αρκετά λατομεία του, με το κυριότερο στην Πόχη¹⁶. Ίσως να πήγαινε το υλι-

κό τούτο και στη γειτονική Λήμνο. Η κεραμική μας δίνει τα χαρακτηριστικά (από τη θερμή γνωστά) γυαλιστερά μελανά, καστανά, τεφρά, και ερυθρά, χειροποίητα όστρακα αγγείων, κομμάτια από πιθάρια και τριποδικές χύτρες, λαβές με εγχαράξεις και "μαστία". Η πληθώρα ανήκει σε σκευή καθημερινής χρήσης, κακοψημένα και με χοντρόκοκκο πηλό (εικ. 5). Γνωστές ήταν ορισμένες "θέσεις", όπως ο λάφος του Κατάπυργου, στο Λισβόρι¹⁷, ο Ποδαράς στον Μεσότοπο¹⁸, το νησάκι Πρασολόγος¹⁹, η παράλια θέση Νιτε²⁰ και το ύψωμα του Αι-Λια, στην Αγία Παρασκευή²¹. Επίσης, στα κατώτερα ανασκαφικά στρώματα των αιολικών πόλεων Μήθυμνας²², Αντισσας²³ και τελευταία της Αριάβης²⁴ έχουν εντοπιστεί προί-

Βιβλιογραφία

1. Γιάννη Κοιτζί, *Η Λισβός και η Μικρασιατική της Παραλία*, Αθήνα 1975, σ. 210.
2. ΑΔ 16, 1960, Χρονικό, σ. 236.
3. Alberto G. Benvenuti, Πολόγιοι, Χρήστος Μπουλιώτης, "Κουκονίσσι", περ. Αρχαιολογία, Αγκάια Αρχοντίδου-Αργυρή, "Η Μύρια από το φως των ανασκαφών", περ. Αρχαιολογία, τεύχος 50, 1994, και Οδηγός Λήμνος, Αρχαιολογικό Μουσείο, 1994.
4. Τροία, Ανασκαφές και ευρήματα του Ερασιμ. Στάβου, ΥΠΠΟ 1985.
5. E. Yalouris, Notes on the topography of Chios, σ. 164, Prehistoric Sites S.

3. Οστράκα αγώνιων από τη θέση "Πλάτη Μιστεγγών".
4. Πέτρινα ούνα από πρώτο βασάλτη.

- Hood: Excavations in Chios: 1938-1955. Prehistoric Epitaphio and Ajo-Galea.
6. Heimitz Kyriotes: *To Ηρώδιο της Σαύρας*, 1983. Αδ. Σαλιάρης: *Η Νεολιθική περίοδος στα Δωδεκάνησα*, Αθήνα 1987. Συγκρίσεις με Τηγάι Σαύου.
7. Ηλιάς και Γιάννα Ανδρέου: *Η ύβριος στην αρχαιότητα*, περ. Αρχαιολογία, τεύχος 41, 1991, σ. 92.
8. Διμή, Τριανταφύλλος: *Θράκη Το ιστορικό της αρχαιολογικής έρευνας*, περ. Αρχαιολογία, τ. 13, 1984.
9. Όπως 8.
10. Λάνα Παλαμά: *Προϊστορική Σκυρος*, περ. Αρχαιολογία, τεύχος 42, 1992.
11. Προσφώνη επισκοπία με ΑΙ. Βενιζέλου: *Προϊστορικός η Λέσβος*, Μιλ. 1992, τόμ. Β', σελ. 566.
12. W. Lamb: *Excavations at Thermi I Lesbos*, Camb. 1936.
13. Όπως 1, σελ. 359, και Μόκη Αδαμίου: *Προϊστορικός η Λέσβος*, Μιλ. 1992, τόμ. Β', σελ. 566.
14. Διμή, Κοκκινίδου-Μαρίνου Νικολαΐδου: *Η αρχαιολογία και η κοινωνική ταυτότητα του ούλου Προϊστορικής στην Αγκακή Προϊστορία*, Θεσσαλονίκη 1993.
15. Σίς θέσεις Αγγουριάς, Ακράσι, Κάγια, Κατόμυρος, διαφαινόταν κάποια υπολείμματα ούλων.
16. Το εντόπιση ο Βασιλίας Κοιμωρέλας το 1995, μαζί με άλλα παρόμοια κοντά στις προϊστορικές θέσεις.
17. Ζ. Χαριτωνίδης: ΑΔ 2083, 1963, σ. 400.
18. Πάνος Βαλαβάνης, Σίς Βαθύ το Πάνου Κουτσάλη: Ο κόσμος ο μικρός, τόμ. Α', 1985.
19. Όπως 2.
20. Όπως 2.
21. Μάκης Παρασκευαΐδης: *Λέσβος*, τόμ. Ζ', 1968.
22. Πόκετας για στρώμα της Υστερης Χαλκοκράσιας, στο οικισμό Μύνη Μόκη Αζώτης: *Παραπάνω της Λέσβος*, τόμ. Α', σ. 229. Άλλα και διπλα στο νεκροταφείο της Αγίας Μαρίας από ανακάλυψη του η Lamb.
23. Στρώμα της Υστερης Χαλκοκράσιας στον "Ισθμό" του Ακρωτηρίου, που εντόπιση πάλι η Lamb.
24. Το 1965 στο καπνιστή στρώμα της ανακάλυψη. (Δεν ολοκληρώθηκε).
- 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35. Αυτές οι θέσεις περιγράφονται λεπτομερώς στο βιβλίο μου *Παραπάνω της Λέσβος*.
- 36, 37, 38, 39. Ανέκαυτες θέσεις που εντόπιση ο γίγαντας Βασιλίας Κοιμωρέλας.
- Σημ. Το φωτογραφικό υλικό προέρχεται από το αντίστοιχο αρχείο μου.

στορικές θέσεις. Ενδείξεις είναι γνωστές και από τον χώρο του μεγάλου ιερού της Κλοπέδης, ενώ στο ύψωμα Μόσσα, της Αγίας Παρασκευής, έχουν βρεθεί προϊστορικά εργαλεία²⁵. Αυτά έως το 1990, σπάνια εντόπιση τον λόφο Αγγουριάς, στην Σαράκη του Μανταμιού²⁶ (δημοσιεύθηκε στο τεύχος 40 της Αρχαιολογίας). Από τότε οι περιηγήσεις στο νησί έχουν συγκεκριμένα ενδιαφέρον και έτσι εντοπίζονται η μια μετά την άλλη οι θέσεις. Όλες έχουν τα "γνωρίσματα" που προαναφέραμε και δημιουργούν στον αρχαιολογικό χάρτη του νησιού ένα πυκνό υφάδι της ανθρώπινης ύπαρξης. Οι νέες και άγνωστες αυτές θέσεις βρίσκονται στον Σάλακα²⁷ (ύψωμα στα ανατολικά παρλία του κόλπου της Γέρας, 1991), στην Πλάτη των Μιστεγγών²⁸ (πέτρινο οροπέδιο με μεσαιωνικό καστράκι στη θέση του οικισμού, 1992), στο Οροπέδιο Βαρού²⁹ κοντά στο χωριό Σταυρός (1992), στον Άι-Λια της Κρεμαστής³⁰ (πέτρινος λόφος κοντά στο ομώνυμο γεφύρι, 1992), στα Λέπερα των Χιδιρών³¹ (μεγάλη μεσόγεια θέση με πληθώρα πέτρινων εργαλείων, διπλα στο αιολικό οχυρό του υψώματος Τυράνη, 1992), στα υψώματα Μάκρυνα³², Κούκλα³³, Αμπασιό³⁴ και Ανεμοβούνη³⁵, που βρίσκονται στη σειρά, από τη θέση Λάωρα (όπου και το λατομείο πυριτιλίου της Πόχης) έως το επίγειο της σημερινής Άντισσας, τον Γαβαθά (1991).

Μέσα στο 1993 εντόπιση δύο υψώματα, μεσόγεια, στη θέση Πλακούρας του Αγίου Γρηγορίου Γέρας, και τέλος εφέτος (1995) τις θέσεις Κάγια (ύψωμα που πατεί στη θάλασσα, διπλα στη Σκάλα Συκαμιάς), Ακράσι (ύψωμα απέναντι από το ομώνυμο χωριό - παραδόθηκαν στην Εφορεία Αρχαιοτήτων δύο αζίνες που είχαν βρεθεί παλαιότερα κάτω από αυτή τη θέση) και Βράχος του Διαβόλου (πέτρινο ύψωμα στην κοιλιά του Αιλιάνου, στον κόλπο της Γέρας). Εάν δε προστεθούν και οι θέσεις Άι-Λιας Ερεσού³⁶, Πόχη Λαψάρων³⁷, Κοντία Άγρας³⁸ και Ατσός Ερεσού³⁹, τότε βλέπουμε ότι μέχρι στιγμής το νησί φιλοξένη περισσότερες από τριάν-

τα θέσεις της προϊστορίας. Είναι σίγουρο ότι αυτές στο μέλλον θα συμπληρωθούν και από άλλες. Απαντήσεις στα πολύπλοκα ερωτήματα θα δοθούν, όταν γίνει εφικτή η ανασκαφή σε μερικές από αυτές. Μέχρι τότε ο μύθος δένεται με την πραγματικότητα και τα πολύχρωμα πέτρινα απολείμματα συμπληρώνουν τις υπέρχειρα αποκρήσεις των απολιθωμένων δέντρων.

Σημ. Αφότου γράφηκε το άρθρο αυτό, δύο νέες θέσεις έχουν βρεθεί: η μια στον Κατσάρ της Αγ. Παρασκευής (Β. Κοιμωρέλας) και η άλλη στο Παπάδο, στο λόφο της Αγ. Παρασκευής (Μ. Αζώτης). Ακόμα, η Κ. Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων ανακάλυψε στη θέση Σούδρα έναν ακόμη προϊστορικό οικισμό.

Prehistory in Lesbos: New Sites and Data

M. Axiotis

The "urban center" of Lesbos has been excavated by the archaeologist Ms Lamb at Thermi. It seems, however, that there is a considerable dispersion of the inhabitants outside these "centers". Clusters of houses, of an agricultural and stock-breeding character, gathered probably around a matriachal tutelage of an extensive family, are located on the peaks of selected hillocks which offer some natural fortification that is further reinforced by simple stone walls. Flat cultivation land surrounds the habitation site, while the finding of millstones and pestles of various types (fig. A) in all these settlements has become a rule as well as the spring of water at the foot of the hillocks. Flywheels are included among the finds, which indicate cattle-breeding, and also molluscs from the sea-side areas. The vertical elements (fig. B) on which the hinges of the wooden doors turned are the only surface finds from the dwellings, while stone axes made from black basalt (fig. Γ) are scattered everywhere. The blades and scrapes are exclusively made from colourful flint as the abundance of its flakes indicates (fig. Δ). Quite many quarries have been located, the most important being the one at Pochi. More than thirty Prehistoric sites have been discovered on Lesbos and it is absolutely certain that their number will increase in the future. Their proper excavation will furnish answers to many complex questions. Until then myth is bound with reality and the colourful stone flakes will complement the marvelous colour shades of the petrified trees.